

NİĞDE’NİN ABİDELERİ

- “Cumhuriyet” 29 Mayıs 1936 -

Tarih sırasıyla birincisi, Alaeddin camii, kendi adını taşıyan tepenin üzerinde; dıştan bakınca bir şeye benzetemezsin, henüz gövdeye havada tabaka tabaka kabaran bir tecessüm veremiyoruz; On üçüncü asır başlarında kurulmuş bir Selçuk yapısı; mabet yerden kalkıyor gibi değil yere bağdaşmış gibi.

Minare bile hiç boysuz olmadığı halde uzun görünmüyor; fazla kalınlık boydaki payı yemiş. Bir minareden ziyade kayalıklı ve kaleli tepe üstünden ovaların boz ve yeşilli ummanına bakan tunç endamlı bir deniz fenerini andırmaktadır; sağlam, fakat tıknaz; uzun, fakat narin değil; belli, sağlamlık henüz incenin yükselişiyle birleşmemiş.

Kırk adım boyunda, otuz adım enindeki caminin içi sütunlar ve kemerler mahşeridir. Sekiz kalın direk üzerinde uzayan üç saf; her safta dörder kemer; on iki tanesi caminin enliliğine, on tanesi uzunluğuna sıralanmış; yirmi iki kemerli mabedin içini sanki üç misli kemerle dolu gibi görüyorsun. Belli, henüz kubbeyi duvarlara yükleyip, kemerleri yanlara alarak, boşluğu fethedememişiz. Burada boşluk henüz doludur.

Fakat methaldeki büyük kapı; oh, bu camii bu kapı için yapılmış. Kapının yüksekliği camiden bir misli fazla. Mihrap şeklinde, istilaktitli, heybetli ve süslü bir kapı. Caminin gövdesi niye öyle büsbütün sade bırakılmış, kapının süsü daha göze çarpsın diye. Burada caminin kapısı değil, kapının camisi var!

Kapıda Selçuk sülüsüyle üç satırlık bir kitabe: Caminin tarihini öğreniyoruz, 620 [1223]; kimin yaptığını öğreniyoruz, İdris Gazioğlu Sıddık ve kitabenin iki yanında değirmi sarı taş üzerine işlenmiş kabartma iki tasvir; sonraki taassup bu tasvirlerin çehrelerini kazımış, fakat örgülü saçları hala duruyor. Bunlar iki kadın başıydı, yoksa arkeologların ihtimal verdiği gibi kadın şeklinde “stylise” edilmiş iki aslan kafası mıydı? Ne çıkar, onlarla öğreniyoruz ki eski Türk’ün Müslümanlığı çok genişmiş: Medresenin en keskin yasağını camide bile dinlememişiz.

Niğde abidelerinin ikincisi, ocamiden 90 yıl sonra yapılan Hüdavend Hatun türbesi, aşağıda, İmaret Tarlası denilen yeredir. Selçuk hükümdarlarından Dördüncü Kılıç Aslan’ın kızı. Prenses bu türbeyi ölümünden yirmi yıl önce yaptırmıştı. Mimarlık gözün san’atıdır; fakat mimari bir yapı ruha bir şey söyleyen bir mana taşımayı da bilir. Camiden huşu, kaleden emniyet, köşkten ferahlık, türbeden de hüznü duyarız. Halbuki bu türbe tunçlaşmış altın bir kafese benziyor. Sanıyorsun ki içinde bir ölü değil, bir kuş yatmaktadır. Ölümün mahfazası bu kadar dilber olduktan sonra ölüm korkunç olmaktan çıkar. Buradaki ölü, mezara değil, mermerin dantelli şi’rine gömülü. f/d

Yalnız son bir asır içinde bir düzine arkeolog tarafından yüzlerle etüdüleri yapıp Texsier'den Gabriel'e kadar her selahiyetli gözü kendine kendine hayran bırakan bu türbe sahiden bir harika. Türbenin asıl gövdesi sekiz dıl'lı bir menşur biçiminde yapılmış, onun üstünde, alttakinin her cephesine iki dıl'ı düşecek şekilde ve altdakinden daha kısa on altılı bir menşur; onun üstünde de çatı vazifesini yapan sekizli bir ehram. Üç ayrı hendesenin cümbüşlü istifinden tek bir kafes ahenginin vahdetini çıkarmak, belli, mimar Mahmud bin Gazi, hendeseyle sihirbaz gibi oynamayı bilen bir adammış.

Binanın yalnız umumi binası değil tezyinatı da harika içinde harika. İşte cenup cephesindeki methal. Cephe baştanbaşa ikinci menşurun ortasından aşağıya kadar kabartma ve oymayla bir mustatil levha halinde işlenmiş. Mustatilin ortasında iki taraflı ince sütunlu ve üstü beyzi kemerli gergin bir açıklık; açıklığın içinde müsellesi bir istilaktile derinleşen ahenkli bir mihrap oyukluğu ve mihrabın dibinde, yerden biraz aşağıda görülen etrafı beyaz mermerle çevreli asıl kapı. Hani antika mushafların binbir nakışlı kapları vardır. Nakkaşın kitapta yaptığını burada hakkak taşta yapmış. Bütün cephe bir mücellid elinden çıkmış gibi duruyor.

Sarımtrak kalkerden yapıma binanın renk monotonluğunu gidermek için pervazlarda süt gibi beyaz mermerler; şurada nadir bir taşın çelikleme görünüşü, ötede pembe bir mermerin taze taze gülüşü. Türbeyi ahiret kokusundan kurtarmak için de bazı pencere kornişlerini fantazimsi resim kabartmalarıyla süslemişler. Bir pencerede kadınlaştırılmış bir aslan kafasının alt tarafı kuş kuyruğu yelpazelemesiyle nihayetlendirilmiş benziyor. Diğer bir pencerede kanatlarını koltuk kabartır gibi tutmuş ve insan başı taşıyan karşılıklı iki kuş. İnsana benziyor diye olacak, ikisinin de başlarını kazımışlar. Zevkli ellerin yarattığı başları başsız ellerin tırnaklayışı.

Üçüncü abide, türbeden çeyrek asır sonra yapılan Sungur camii; bunu görmek için tekrar Alaeddin tepesine çıkacağız. Önce bedestene girdik, şimdi metruk, fakat gövdesi hala haşmetli bir çarşı Niğde'nin tarihten kalma tek sivil mimarisi. Yarım daireli kavisten üstüvanelerini gererek sıralanan sekiz kemer ve her kemerde karşılıklı üçer dükkan: Yedi sekiz metre genişliğinde bir bedesten ki cenuba düşen öteki ağzı biraz eğri yapılmış. Dışarı çıkılınca sebebini, anladık, içi alaca ziyalı bir tünel gibi uzayıp gelen çarşı o eğrilişi yapmasa Sungur camiine çarpacak: Öyle bir camiye çarpmaktansa çarpık olmak daha iyi demiş ve kıvrılıvermiş; efarin bedestene!

Biraz açıktan toplu olarak bakılınca caminin gövdesi demir çubuklu camekan yerine soluk kiremitli bir çatı geçirilmiş üstüyle eski bir istasyon hangarını andırıyor. Belli bu cami kazaya uğradı. Bir iki asır önce yakınındaki büyük bir yangından sonra çatlamış taşlar yüzünden tehlikeli bir vaziyet alan kubbeler kaldırılarak bu biçimsiz çatı yapılmış. Onun şimdi dillere destan şerefi şarktaki methal kapısıdır. Karşısında bir kapı değil, beş altı metre genişliğinde, dört beş metre derinliğinde, onların bir misli yüksekliğinde, her tarafı çeşit çeşit kabartmalar ve oymalarla işlemeli bir takızafer yükseliyor. f/d

Arkeologlar bu haşmetli kapının süslerinde Arap, Bizans, İran ve Suriye tesirlerini görüyorlar. Muhterem Gabriel bunlara gotik tesirini de ilave etmektedir. Anadolu o zamanlar Kıbrıs'la sıkı münasebetteymiş; oradan gelen Hıristiyan işçilerle buraya gotik tesiri de girmiş. Ne yapalım, ayrı işçilerin ayrı süsleri; fakat hepsi bir araya toplanınca? Bu takızaferli kapı yabancı "tahlil" leri yağuran bir Türk "terkib" idir.

Caminin içi allı adım uzunluğu ve otuz adım enliliğiyle selatin camileri gibi bir füşat hissi veriyor. Fakat bu hafif direklerle bu hafif çatı...Mimaride her yapının bir vazifesi ve her vazifenin kendine mahsus eb'adı var. Kışlaya konak, konağa köşk ve camiye mescit ifadesi veremeyiz. Halbuki burada iç, camidir; üst, mescid. O yangından sonra bu üstü yapanlar camiye kurtardık sandılar. Halbuki eklemelerle cami kurtulmadı, mescid şişirildi!

O yangın yüzünden kubbeler gitti, içerdeki sütunlar gitti ve takı zaferli kapının iki yanındaki çifte minareler gitti. Şimdi cami içinde eski ihtişamından hatıra olarak yan cephelerde duvara bitişik üç sütun var. Onlar da kopuk başları ve kırık endamlarıyla sağ kaldıklarına pişman gibi duruyorlar. Cami içinde yalnız sapasağlam kalan mihraptır. Haşmetli, ağır tezyinatlı, harikulade bir mihrap... Ne diyelim, kubbe gittiyse mihrap yerinde!

Dışarda sağlam olarak, o takızaferden başka iki şey kalmış. Biri poyraz kapısı, öteki şark tarafından cami gövdesine bitişik duran türbe. Poyraz kapısı öteki gibi takızafer şeklinde mücessem değil, yalnız satuhta bir kabartma. Lakin bu da baştanbaşa işlenmiş bir gerginlikle öyle kibar kibar duruyor ki...Bu kapının ehemmiyetli bir hususiyeti de çifte kartal resmiyle süsü olmasıdır. Çifte kartal o zaman bizim armamızmış. İyi ki kör taasup o kartalları da kuşa benzetmeye kalkmamış. İkisi de sapasağlam duruyor.

Caminin böğründeki türbe; sekiz dılı'lı bir menşur üstüne geçirilmiş ehramlı çatısı taştan bir çadır gibi duran bu türbeyi Sungur Ağa kendisi için yaptırmıştı. İlhanilerin Niğde Valisi, Camiyi yaptırıp camiye adını veren adam. Ne çare ki kurdurduğu bu türbeye gömülemedi. İlhan ve Çoban badireleri arasında Niğde'den kaçarak karanlıklara gömüldü. Türbesi var, kendisi yok. Ne çıkar, yaptırdığı eser sayesinde adı bir tunç gibi ayaktadır. f/d

İsmail Habib SEVÜK

Yurttan Sesler

Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002